ชีวิตในแบบเดิมๆ ย่อมปรากฏอยู่ให้เห็นเป็นธรรมดา หลักฐานที่เป็นเอกสารบันทึกการเจรจาโต้ตอบกันระหว่างสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และผู้อยู่อาศัยของตึกแถวราชดำเนิน สะท้อนให้เห็นภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้อยู่อาศัยได้เป็นอย่างดี

กรณีแรก คือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างผู้เช่าตึกแถวราชดำเนินเพื่อประกอบกิจการค้าขาย 2 รายที่อยู่ติดกัน รายแรกเป็นเจ้าของร้านขายเครื่องสำอาง อีกรายที่อยู่ถัดไป เป็นร้านค้าของกรมราชทัณฑ์ที่ดำเนินกิจการจำหน่ายถ่านไฟหุงต้ม[22] โดยธรรมชาติของสินค้าทั้งสองชนิดแล้ว ไม่น่าเป็นเรื่องจะต้องมาขายใกล้ๆ กันเลย จะเป็นไปได้หรือ ที่ร้านขายถ่านจะสามารถดูแลหน้าร้านของตนให้สะอาดอยู่เสมอ และจะมีหลักประกันอะไรที่หากเกิดลมพัดกรรโชกแล้ว เศษเถ้าถ่านจะไม่ปลิวไปสร้างความเดือนร้อนรำคาญให้แก่ร้านค้าบ้านเรือนที่อยู่ละแวกเดียวกัน

จดหมายร้องเรียนจากเจ้าของร้านเครื่องสำอางต่อสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์บันทึกเรื่องนี้ไว้ว่า ร้านค้าถ่านนำมาซึ่งความสกปรกอยู่เป็นนิจ ฝุ่นผงเถ้าถ่านได้หลุดปลิวเข้ามาในร้านขายเครื่องสำอางอยู่เสมอๆ สร้างความเดือนร้อนรำคาญใจเป็นอย่างมาก[23]

> *"อาคารที่เช่าหยู่ประกอบกิจการอาชีพนี้เปนตึกสมัยใหม่ เพื่ออำนวยความสดวกอันเปนสง่าแก่ผู้หยู่หรือผ่านมาไป เมื่อมีเหตุอันไม่เห็นจำเปนจะต้องขายถ่านไนสถานอาคารเช่นนี้ ฉันมีความเสียไจและเดือ[ด] ร้อนเปนอันมาก ร้านของฉันเปนร้านสั่งของจากต่างประเทศ และจำหน่ายเครื่องสำอางค์และดัดผม ท่านลองนึกดูทีว่าฉันได้รับความสกปรกจากละอองถ่านนี้จะมีความเดือนร้อนนักเพียงไหน ฉันได้อดทนต่อความสกปรกโสมมนี้มาเปนเวลาแรมปีแล้วที่ต้องมารับทุกข์โดยปร[า]สจากเหตุและผล พูดถึงอานามัยฉันก็ได้รับความเดือดร้อนมาก เพราะละอองถ่านได้ปลิวเข้ามาเราต้องหายใจ รูจมูกบางครั้งแคะออกมาก็ปรากดว่าดำไปทั้งนั้น"*[24]

การร้องเรียนจากเจ้าของร้านเครื่องสำอางครั้งนี้ได้ผล สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์แจ้งให้หอสินค้าราชทันท์หยุดดำเนินกิจการที่ก่อให้เกิดความสกปรกเป็นที่น่ารำคาญนั้นเสีย โดยชี้แจงว่า

> *"ความมุ่งหมายในการส้างอาคารราชดำเนินนี้ รัถบาลมีความประสงค์จะให้เปนสถานที่เชิดชูเกียรติของประเทสชาติ เมื่อหอสินค้าราชทันท์ดำเนินการขายถ่าน ย่อมทำให้ทางเท้าหน้าอาคารเปรอะเปื้อนด้วยเขม่าถ่าน ตลอดไปจนถึงบริเวณกุดังเก็บถ่านหลังอาคาร ซึ่งทำให้สถานที่เสื่อมความงาม ไม่สมกับความมุ่งหมายของรัถบาล สำนักงานนี้จึงได้มีหนังสือขอให้หอสินค้าราชทันท์เลิกการจำหน่ายถ่านโดยเหตุผลดังกล่าว"*[25]

กรณีที่สอง เกิดขึ้นบนชั้นสามของตึกแถวราชดำเนินหลังที่ 2 โดยที่ผู้เช่าห้องรายหนึ่งได้ประกอบอาหารขึ้นภายในห้องพักของตน แต่เท่านั้นไม่พอ ยังได้โยนทิ้งเศษขยะออกไปทางหน้าต่างลงไปยังถนนราชดำเนิน ในกรณีนี้ ผู้อยู่อาศัยคนนั้นถูกเชิญให้ย้ายออกจากห้องเช่าในแทบจะทันที และเพื่อป้องกันการเกิดเรื่องในทำนองนี้ขึ้นอีก การโยนขยะทิ้งลงมาจากอาคารได้กลายเป็นข้อห้ามที่ถูกบัญญัติเพิ่มเติมขึ้นใน "ระเบียบสัญญาเช่าอาคาร" ในเวลาต่อมา (กฎข้อ 11 ของชั้นที่ 3-4)

รายละเอียดเกี่ยวกับการนำพาชีวิตแบบเดิมๆ ที่ไม่มีสำนึกเรื่อง "ความเป็นสาธารณะของพื้นที่" ของผู้อยู่อาศัยบนถนนราชดำเนินกลางยังมีอีกมาก แต่ผมขอยกมากล่าวในที่นี้อีกสักกรณีหนึ่ง กรณีนี้เกิดขึ้นเมื่อมีผู้อยู่อาศัยท่านหนึ่งได้รับแจ้งจากทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ว่า ตนกำลังจะถูกเพิกถอนสิทธิ์การเช่าห้องพัก ด้วยเหตุผลที่ เขาได้พา "บุคคล" (ซึ่งสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ระบุว่า) "ไม่เป็นที่พึงปรารถนา" มานอนพักค้างคืนอาศัยด้วย *"อันเป็นการผิดสัญญา [..] สัญญาเช่า ข้อ 9"*[26]

ชายผู้ถูกแจ้งยกเลิกสัญญาต้องวานเพื่อนข้างห้องให้ช่วยเขียนจดหมายยืนยันพฤติกรรมของเพื่อนผู้มาอาศัยด้วย ว่า "เปนผู้มีความประพรึตเรียบร้อย และไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียให้เกิดแก่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากสัตร"[27] จึงสามารถรักษาสิทธิ์การเช่าห้องต่อไปได้[28]

ไม่ว่า บุคคล "ไม่เป็นที่พึงปรารถนา" "ที่เป็นที่น่ารังเกียจของสังคม" นั้นจะเป็นใคร มีอาชีพอะไร จะน่ารังเกียจแค่ไหน ไม่มีรายละเอียดระบุไว้ชัดเจน แต่ที่ชัดเจนก็คือ การตั้งข้อกล่าวหาเช่นนี้ได้ ต้องมีการส่ง "เจ้าหน้าที่" จากทางสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เข้ามาคอยสอดส่องจับตาดูแลพฤติกรรมของผู้อยู่อาศัยในตึกราชดำเนินอย่างแน่นอน ในทำนองเดียวกับที่รัฐบาลฯ ออกคำสั่งให้ตำรวจ ยุวชนทหาร ตลอดจน กรรมการชุดพิเศษฯ ทำหน้าที่สอดส่องวัฒนธรรมของผู้คนในที่สาธารณะ

ด้วยความสอดคล้องต้องกันระหว่าง "รัฐนิยม" ที่กำหนดพฤติกรรมของผู้คนในที่สาธารณะ และ "ระเบียบการใช้อาคาร" ที่มาบรรจบกันที่ถนนราชดำเนินกลาง ถนนราชดำเนินกลางในสายตาของรัฐจึงเป็น *ที่ ที่ไม่มีความเสื่อมทางวัฒนธรรม* มันเป็นที่ที่ไม่อนุญาตให้ความเกรอะกรังเร่อร่าล้าสมัยในแบบเก่าๆ เกิดขึ้นได้อีกต่อไป ถนนราชดำเนิน เป็นเครื่องมือหนึ่งที่รัฐใช้ควบคุมพฤติกรรมของผู้คน ตั้งแต่ระดับท้องถนนไปจนถึงระดับพื้นที่ภายในอาคาร...ตั้งแต่ที่ว่างในเมืองไปจนถึงระดับงานสถาปัตยกรรม มันเป็นถนนสายที่ไม่ว่าคุณจะเดินอยู่บนถนนหรืออยู่ในอาคาร คุณจะถูกตรวจสอบตรวจตราความศิวิไลซ์ทางพฤติกรรมเป็นพิเศษ ลองนึกภาพสิว่า หากมีใครสักคนแต่งตัวไม่ถูกระเบียบตามรัฐนิยมเดินมาบนถนนเส้นนี้ ภาพนั้นย่อมทำลายความเป็นระเบียบเรียบร้อยที่รัฐบาล ต้องการสร้างขึ้นให้เป็นหนึ่งเดียวกันบนถนนสายนี้ลงในแทบจะทันที

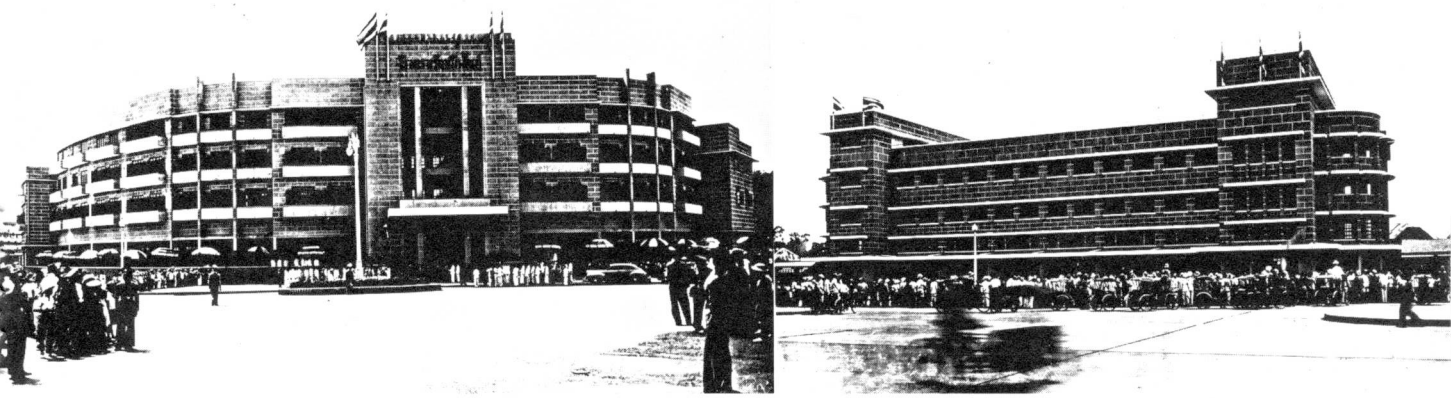

ภาพที่ 8 ถนนราชดำเนินกลางในวันเปิดโรงแรมรัตนโกสินทร์ และโรงแรมสุริยานนท์ พ.ศ. 2486 ผู้เข้าร่วมงานแต่งกายสุภาพเรียบร้อยตาม "บท" ของรัฐนิยม
ที่มา : ทั้งสองภาพได้รับความเอื้อเฟื้อจาก อาจารย์ ชาตรี ประกิตนนทการ

ถนนราชดำเนินกลาง จึงไม่เพียงสร้างภาพลักษณ์ของความเป็นเมืองสมัยใหม่ มันไม่ใช่แค่ "ฉาก" สะท้อนสัญลักษณ์ของความก้าวหน้าและความเป็นอารยะด้วยรูปแบบสมัยใหม่ของถนนและตึกรามสองฟากฝั่งเท่านั้น หากมันเป็นดั่งฟันเฟืองตัวหนึ่งในเครื่องจักรใหญ่ที่กำลังทำงานสร้างชาติสร้างคน มันเป็นเครื่องมือที่มีหน้าที่เชิงรุกในการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของผู้คน ด้วยการสร้างกฎระเบียบข้อบังคับสำหรับการอยู่อาศัยใช้ชีวิตขึ้นเป็นกรณีพิเศษ

ภายหลังการปรับปรุงและเปิดใช้เป็นต้นมา ถนนราชดำเนินกลางจึงไม่เหมือนที่ว่างในเมืองที่เกิดขึ้นทั่วๆ ไป มันไม่เหมือนที่ว่างใดๆ ที่เคยเกิดขึ้นมาก่อนทั้งสิ้น หากเป็นที่ว่างที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมเฉพาะอย่าง ที่ความต้องการขจัดความเสื่อมความไม่ศิวิไลซ์ของสังคม เป็นเรื่องที่ทางการถือว่ามีความสำคัญต่อความเป็นเอกราชและอำนาจอธิปไตยของประเทศ

ความพิเศษของมันเช่นนี้ ทำให้ถนนราชดำเนินกลาง*เป็นอะไรที่คล้ายกับเวที ที่ประชาชนทุกคนถูกกำกับจากรัฐให้แสดงในบทของรัฐนิยม* เพื่อให้เป็นที่ที่รัฐสามารถจะโชว์แก่ใครๆ ได้ว่าผู้คนนั้นมีวัฒนธรรม

เป็นที่ที่จะโชว์แก่ใครๆ ได้ว่า นี่ไง ... *"ไทยเป็นอารยชนแล้ว"*

"หินแท้" หรือจะแน่กว่า "หินเทียม"? : คำถามเรื่อง "การแต่งหน้าอาคาร" บนผนังตึกแถวราชดำเนิน

ขณะที่เราพอจะเข้าใจได้แล้วว่า ที่ว่างใหม่และสถาปัตยกรรมของถนนราชดำเนินถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นกลไกหนึ่งในการสร้างบรรทัดฐานความมีมารยาทมีอารยะ จึงน่าลองตรวจสอบต่อไปอีกว่า แนวความคิดเช่นนี้ ถูกถ่ายทอดให้เห็นในส่วนใดของงานสถาปัตยกรรมอีกบ้าง

ข้อที่น่าสังเกตในที่นี้ก็คือ รูปด้านของตึกแถวราชดำเนินนั้นมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวอย่างยิ่ง มันเป็นแบบที่ใช้กันไม่แพร่หลายนัก จะมีที่คล้ายกันอยู่บ้างก็เฉพาะกับอาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่สร้างในยุคเดียวกันของต้นทศวรรษที่ 2480

มักกล่าวกันโดยทั่วไปว่า อาคารหลังปี พ.ศ. 2475 เป็นรูปแบบที่หยิบยืมมาจากสถาปัตยกรรมแบบโมเดิร์นที่เน้น "ความเรียบเกลี้ยง" ของผนังอาคารเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามความเรียบเกลี้ยงโชว์ผนังขาวๆ หรือที่ฝรั่งเรียกว่า whitewash ที่นิยมทำกันในทวีปยุโรปช่วง ค.ศ. 1930-1940 นั้น *ไม่ใช่* ลักษณะเดียวกันกับที่ปรากฏบนผนังอาคารริมถนนราชดำเนินกลาง

รูปด้านของตึกราชดำเนินกลางนั้นมีลักษณะเฉพาะอะไรบางอย่างที่แตกต่าง

บนผนังภายนอกด้านหน้าและด้านข้าง (หรือ ด้านที่มองเห็นได้ถ้าเรายืนอยู่บนถนน) ของอาคารราชดำเนินกลาง มีการแต่งหน้าอาคารให้ดูราวกับผนังก่อหิน (หรือบุหิน) ซึ่งหากยึดตามมาตรฐานฝรั่งในยุคนั้น (ค.ศ. 1930-1940) ว่าอะไรคือความ "ทันสมัย" อะไร "ไม่ทันสมัย" ผนังที่มีการกรีดทำลวดลายให้แลดูเหมือนหินเช่นนี้ จริงๆ แล้วทำให้อาคารดูมีความ "ทันสมัย" น้อยลง

ข้อที่น่าสงสัยก็คือ งานสถาปัตยกรรมอย่างตึกแถวราชดำเนินกลางที่แน่นอนว่า ในแง่หนึ่ง ต้องการสื่อถึง "ความทันสมัยก้าวหน้า" มีอารยะอย่างตะวันตก กลับถูกจงใจทำรูปด้านให้ปรากฏราวกับว่าสร้างขึ้นด้วยวัสดุที่ดูโบราณอย่างหิน ซึ่งเป็นวิธีที่ฝรั่งในสมัยนั้นยังรู้สึกว่าเชย

การทำอะไรในแบบสองจิตสองใจที่ต้องการทั้งจะให้ดูก้าวหน้าทันสมัย ทั้งจะให้ดูโบราณเช่นนี้... เป็นความขัดแย้งในตัวมันเองที่ต้องการคำอธิบาย !

ประเทศไทยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นยุคสมัยที่นักวิชาการทางสถาปัตยกรรมมักอธิบายว่า เป็นช่วงที่นักการเมืองรวมถึงสถาปนิกมีแนวคิดละทิ้งอดีต และต้องการนำพาประเทศก้าวเข้าสู่ยุคใหม่ ในปี พ.ศ. 2536 อาจารย์วิมลสิทธิ์ หรรยางค์กุลและคณะฯ กล่าวถึงงานสถาปัตยกรรมแบบโมเดิร์นว่าเป็นวิธีหนึ่งในการสร้างความแตกต่าง แยกแยะสถาปัตยกรรมยุคหลัง 2475 ออกจากงานสถาปัตยกรรมในยุคที่ผ่านๆ มา[29] ต่อมาในปี พ.ศ. 2547 อาจารย์ชาตรี ประกิตนนทการ ได้กล่าวในหนังสือ *การเมืองและสังคมในศิลปวัฒนธรรม*

สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม ถึง "ความเรียบเกลี้ยง" ของสถาปัตยกรรมแบบโมเดิร์นหลังปี 2475 ว่า *"สะท้อนให้เห็น [...] การลดทอนลักษณะ* ***ฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรม*** *ลง เพราะงานสถาปัตยกรรมที่ยิ่งมีการแสดงออกถึง* ***ฐานานุศักดิ์*** *ที่ซับซ้อนมากเท่าใดก็จะยิ่งเป็นเครื่องหมายของการแบ่งชนชั้นทางสังคมมากขึ้นเท่านั้น"*[30] อาจารย์ชาตรี ได้สรุปถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบโมเดิรน์ในประเทศไทยว่า *"รูปแบบสถาปัตยกรรมที่เรียบเกลี้ยงไร้ลวดลายประดับตกแต่งใดๆ จึงเป็นการสะท้อนลักษณะต่อต้านการแบ่งชนชั้นทางสังคมอยู่ในที โดยสื่อผ่านการยกเลิกระบบฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรม"*[31]

การตีความว่า "ความเรียบเกลี้ยง" เป็นการสะท้อนแนวความคิดเรื่อง "สามัญชน" และ "ความเสมอภาค" เป็นเรื่องที่น่ารับฟังยิ่ง เพราะแสดงให้เห็นถึงวิธีหนึ่งในการเลือกรับรูปแบบสถาปัตยกรรมจากภายนอกเข้ามาปรับใช้กับบริบทการเมืองไทย-เป็นการตีความที่ทำให้เราไม่สามารถใช้สายตาแบบเดิมๆ ในการมองงานสร้างสรรค์ของคณะราษฎรได้อีกต่อไป-อย่างไรก็ดี การตีความเช่นนี้ก็จริงเฉพาะมุมมองหนึ่ง ในปีแรกๆ ของทศวรรษที่ 2480 ได้เกิดรูปแบบของผนังอาคารที่ยังอธิบายไม่ได้ด้วยการตีความในประเด็นเรื่องความ "เสมอภาค-สามัญชน"

ผนังของบางอาคารบางสิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2483 ถึง 2487 ไม่ได้เป็นแบบเรียบเกลี้ยงเสียทีเดียว แต่เป็นผนังซีเมนต์ที่ตั้งใจทำให้ดูคล้ายผนังก่อหินหรือบุหิน รูปแบบผนังแปลกๆ เช่นที่พบที่อาคารริมถนนราชดำเนินกลางนี้ จริงๆ แล้ว มันคือส่วนหนึ่งของการประดับประดาตกแต่งอาคารให้ดูดีขึ้น มันเป็นการเพิ่ม การประดับประดา ไม่ใช่การลดทอน

แน่นอน มันไม่มีการใช้สัญลักษณ์ที่สื่อถึงพวกเจ้าอย่างที่เข้าใจกันนั่นแหละ แต่ปัญหาอยู่ที่ว่า มันไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นการ "ลดทอน" การประดับประดา

ผนังที่ทำขึ้นอย่างน่าฉงนสนเท่ห์นี้ ไม่ใช่รูปแบบที่พบโดยทั่วไปในงานสถาปัตยกรรมหลังปี 2475 มันมีบุคลิกอะไรบางอย่างที่แตกต่าง การอธิบายให้เห็นภาพกว้างๆ ของการเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่เกี่ยวเนื่องกับการทำผนังอาคารต่อไปนี้ จะช่วยทำให้เห็นว่า การตีความที่ได้รับการยอมรับเกี่ยวกับความเรียบเกลี้ยงของสถาปัตยกรรมหลังปี 2475 นั้น ยังไม่เพียงพอในการอธิบาย "ผนังที่ดูราวกับหิน" ของสถาปัตยกรรมในประเทศไทยจำพวกหนึ่งแห่งต้นทศวรรษที่ 2480

หากดูจากรูปถ่ายเก่าๆ อาคารริมถนนราชดำเนินจะดูเหมือนว่าสร้างขึ้นโดยใช้หินทำผนังทั้งหมด แต่หากสังเกตดีๆ จะพบว่าลักษณะการทำผนังให้ดูเป็นหินเช่นนี้เป็นไปอย่างไม่สม่ำเสมอตลอดทั่วทั้งหมด

มันทำขึ้นไม่ครบถ้วนทั่วทุกด้าน

อีกทั้งการทำรอยกรีดให้ดูดั่งเป็นแนวรอยต่อของหินแต่ละก้อน (หรืออาจจะดูได้ว่าเป็นรอยต่อของหินแต่ละแผ่น) ก็ดูแปลกๆ แปล่งๆ ... แปลกๆ แปล่งๆ อย่างน่าตั้งคำถามว่ามันทำขึ้นมาเพื่ออะไร? เพราะบางแนวก็กรีดห่างๆ ราวกับว่าเป็นรอยต่อระหว่างหินก้อนใหญ่ บางแนวบางรอยต่อกลับซอยถี่ขึ้นอย่างกับว่าเป็นรอยต่อของหินก้อนเล็ก

การสังเกตบริเวณเหนือหน้าต่างจะยิ่งทำให้เราต้องงงกันเข้าไปอีก เพราะหากลองคิดว่ามันเป็นผนังหินรับน้ำหนักแล้ว ก็จะพบว่าบริเวณเหนือช่องหน้าต่างนั้น กลับไม่มีการกรีดทำเป็นรูปคานทับหลังอย่างที่ควรจะมี ถ้าหากจะทำให้เชื่อว่าเป็นผนังรับน้ำหนักจริงๆ การทำผนังอย่างนี้จึงดูไม่ความสมจริงด้วยประการทั้งปวง มันปฏิเสธการแสดงออกว่าอะไรที่ทำให้ดูเป็นหินก้อนๆ เหนือช่องเปิดต้องการองค์ประกอบ เช่น คานทับหลัง ที่จะมาถ่ายน้ำหนักจาก "หิน" แต่ละก้อนลงไป

ยิ่งหากพิจารณาในเชิงเทคนิคการก่อสร้างด้วยแล้ว การทำผิวฉาบภายนอกเพื่อเลียนแบบหินเช่นนี้ ยิ่งดูไม่มีเหตุผล มันเป็นวิธีการทำที่ไม่สอดคล้องหรือเอื้อต่อการก่อสร้างแต่อย่างใดเลย การที่ต้องฉาบซีเมนต์ที่ผิวอาคารชั้นนอกสุด ซ้ำยังต้องทุบทำผิวให้ขรุขระ จากนั้นจึงกรีดขีดผนังให้เป็นรอยเป็นเส้นดูคล้ายแนวรอยต่อของหิน ทั้งหมดนี้สิ้นเปลืองทั้งงบประมาณ เวลา และแรงงาน โดยไม่จำเป็น ยิ่งแนวรอยต่อมีลวดลายไม่สม่ำเสมอด้วยแล้ว คือ เดี๋ยวเล็กเดี๋ยวใหญ่ มันจะไม่ง่ายกว่าหรือ หากการทำแนวรอยต่อนั้นเกิดขึ้นตามรอยต่อของวัสดุที่ใช้ก่อผนังเองจริงๆ (วัสดุก่อจริงๆ ในที่นี้คือซีเมนต์บล็อก) การทำผนังแบบที่ต้องมีการฉาบซีเมนต์เพิ่มทับลงไปอีกชั้นหนึ่งจึงเป็นการทำที่ไม่สอดคล้องกับ "สัจจะการใช้วัสดุ" ที่ตัวมันทาบทับลงไป

การทำผนังแบบหลอกๆ เช่นนี้ เป็นประเด็นปัญหาคล้ายกับที่ Adolf Loos เคยเขียนในบทความ "Polemkin City" Adolf Loos เขียนบทความชิ้นนี้เพื่อวิจารณ์เสียดสีรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมในเมืองเวียนนา ประเทศออสเตรีย ที่มีการทำรูปด้านอาคารแบบหลอกๆ ขึ้นชั่วคราวเพื่อสร้างความประทับใจแก่การเสด็จมาเยือนเมืองเวียนนาของ "แคทเธอรีน เดอ เกรซ" ว่าเป็นการ "สร้างภาพ" Adolf Loos เรียกงานที่ทำขึ้นแบบไม่จริงใจเช่นนี้ว่า "สถาปัตยกรรมแบบผืนผ้าใบ" (คือใครอยากให้อาคารมีหน้าตางดงามอย่างไรก็ทำฉากหน้าให้สวยงามขึ้นมาด้านนั้นด้านเดียว เปรียบได้กับการนำผ้ามาปะขึงลงบนด้านหน้าอาคารแล้ววาดภาพลงไป)

กล่าวในแง่นี้ รูปด้านของอาคารริมถนนราชดำเนินและอาคารอื่นๆ ในต้นทศวรรษที่ 2480 ที่กล่าวมา ก็เป็นไปในทำนองเดียวกับ "สถาปัตยกรรมผืนผ้าใบ" คือเป็นไปอย่างที่ Adolf Loos วิจารณ์ว่า *"แท้จริงแล้วมันไม่ได้สร้างขึ้นมาด้วยวัสดุอย่างที่มันปรากฏ"*[32]

อะไรที่ดูเป็นหินบนผนังอาคารราชดำเนิน จริงๆ แล้วมันไม่ใช่ผนังหินรับน้ำหนักแต่อย่างใด แท้จริงแล้วมันคือปูนฉาบบางๆ ที่ฉาบติดเข้าไปกับโครงสร้างผนังของตัวตึกในขั้น

ภาพที่ 9 ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของรูปด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ แต่มันคือ *"ความเรียบเกลี้ยง"* ล่ะหรือ?
ที่มา : หจช. ภ. 002 กจช (อ) 1-38 ภาพอาคารคณะกรรมการพิจารณาเรื่องการลงทุน

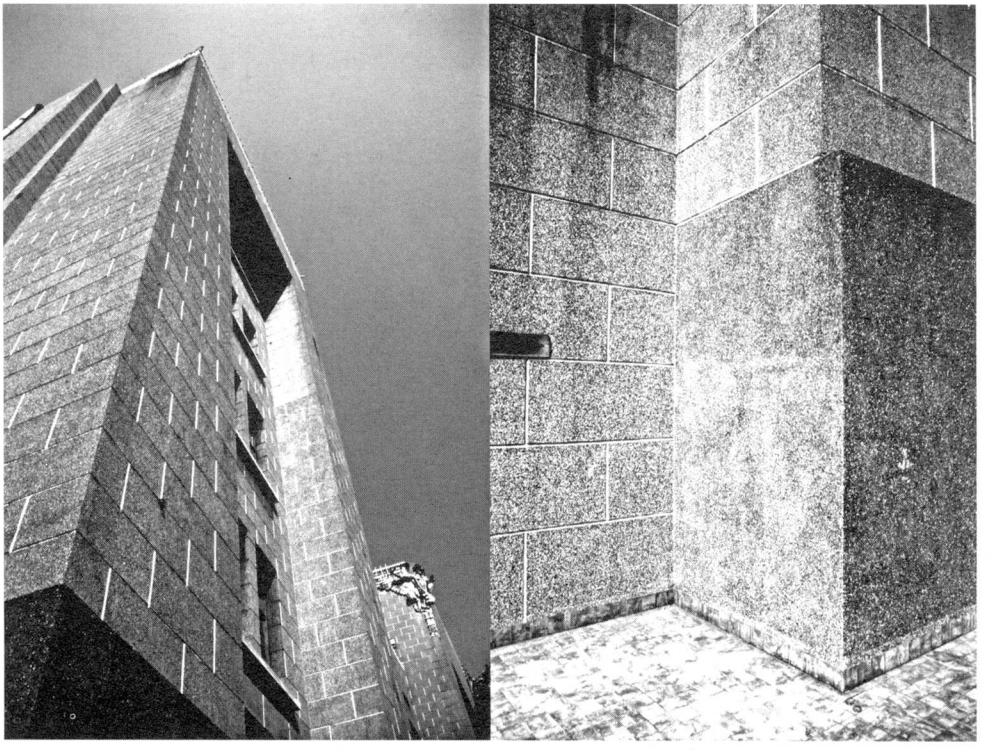

ภาพที่ 10 ผนัง "หินเทียม" ที่ตึกไปรษณีย์กลาง บางรัก ออกแบบโดย หมิว อภัยวงศ์ สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2483

ท้ายๆ ของการตกแต่งอาคารที่ทำหลอกให้ดูเป็นหิน เป็นการทำเลียนแบบที่เราอาจใช้วลีของ Homi Bhabha เรียกได้ว่า *"เกือบเหมือน [หิน] ... แต่ยังไม่ใช่"*[33]

นอกจากตึกแถวราชดำเนินกลางแล้ว ตัวอย่างอาคารอื่นๆ ที่มีการตกแต่งผิวอาคารด้านนอกอย่างเดียวกันนี้ ยังพบได้ในอาคารที่สร้างมาก่อนหน้า อย่างตึกไปรษณีย์กลางบางรักที่ออกแบบโดย หมิว อภัยวงศ์ (สถาปนิกคนเดียวกับที่ออกแบบตึกราชดำเนินกลาง) ตึกไปรษณีย์กลางเริ่มสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2477 มาเสร็จลงในปี พ.ศ. 2483 ผนังด้านนอกทั้งหมด ยกเว้นด้านหลัง มีการตกแต่งด้วยลวดลายเลียนแบบหินที่ทำขึ้นด้วยปูนซีเมนต์อย่างประณีต ข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับงานของหมิวในที่นี้คือ ในผลงานก่อนหน้านี้ของหมิวเอง อย่างตึกบัญชาการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งออกแบบก่อสร้างระหว่างปี 2477–2479 นั้น หมิวยังคงทำผนังเป็นแบบเรียบเกลี้ยง ไม่มีการทำเป็นผนังหินเทียมแต่อย่างใด ในที่นี้เราจึงอาจนับคร่าวๆ ได้ว่าปี พ.ศ. 2483 อันเป็นปีที่ตึกไปรษณีย์กลางสร้างเสร็จ เป็นปีที่เริ่มมีความนิยมในการทำผนังคอนกรีตให้ดูดั่งผนังหิน

นอกจากนี้ ที่อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ซึ่งเป็นงานที่ออกแบบโดยหม่อมหลวงปุ่ม มาลากุล สร้างขึ้นในปี 2484 เสร็จสิ้นในปี 2485 เพื่อเฉลิมฉลองถึงเหตุการณ์ชัยชนะที่ไทยมีขึ้นเหนือฝรั่งเศสในการรบเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส ก็ยังพบว่ามีการทำผนังเลียนแบบหินในลักษณะเดียวกัน โดยเฉพาะที่ผนังส่วนฐานชั้นที่สองและที่ผิวของอนุสาวรีย์ดาบปลายปืน

ผนังที่ตึกโรงแรมรัตนโกสินทร์ ที่สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2485 รวมทั้งที่อาคารศาลฎีกาที่สร้างเสร็จในปีถัดมา (พ.ศ. 2486) ก็มีการตกแต่งด้วยหินปลอมในลักษณะเดียวกัน อาคารทั้งสองออกแบบโดยพระสาโรชรัตนนิมมานก์ งานออกแบบอาคารราชการของท่านก่อนปี พ.ศ. 2485 มีอยู่มากมายหลายหลัง แต่ไม่มีหลังใดในจำนวนดังกล่าวนี้เลย ที่จะมีการตกแต่งผนังอาคารด้วยลวดลายเลียนแบบหิน หากแต่ที่ตึกโรงแรมรัตนโกสินทร์และอาคารศาลฎีกา กลับมีการแต่งหน้าอาคารเป็นแบบหินปลอมที่ทำขึ้นด้วยซีเมนต์ฉาบ

ในเอกสารการก่อสร้างอาคารของอาคารศาลฎีกา พระสาโรชฯ ระบุให้ทำการตกแต่งผนังอาคารว่า *"ฉะเพาะผนังภายนอกด้านออกถนนราชินี ให้ถือปูนชนิดล้าง ขีดเส้นทำเป็นแผ่นๆ ตามขนาดต่างๆ ดังในแบบ ... ผนังภายนอกด้านระเบียงในและด้านหลังด้านข้าง ให้ถือปูนธรรมดา ..."*[34] เราจะเห็นความจงใจการทำลวดลาย "ขีดเส้นทำเป็นแผ่นๆ" บนผนังในลักษณะเดียวกันนี้ได้ด้วย ในทัศนียภาพแบบร่างขั้นต้นของอาคารหลังเดียวกัน เพราะในแบบร่าง (ที่ยังออกแบบให้ตัวอาคารมีหลังคาโดมครอบ) ปรากฏชัดเจนว่า ในส่วนของผนังอาคารมีการเพ้นท์สีน้ำให้ดูราวกับว่า เป็นผนังบุหิน

เป็นเรื่องที่น่าตั้งข้อสังเกตเช่นกัน ที่แนวทางการตกแต่งผนังภายนอกของอาคารแบบหินปลอมเช่นนี้ หมดความนิยมไปในงานสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ความจริงข้อนี้เห็นได้ชัดในกลุ่มของอาคารริมถนนราชดำเนินเองที่ยังสร้างไม่เสร็จและต้อง

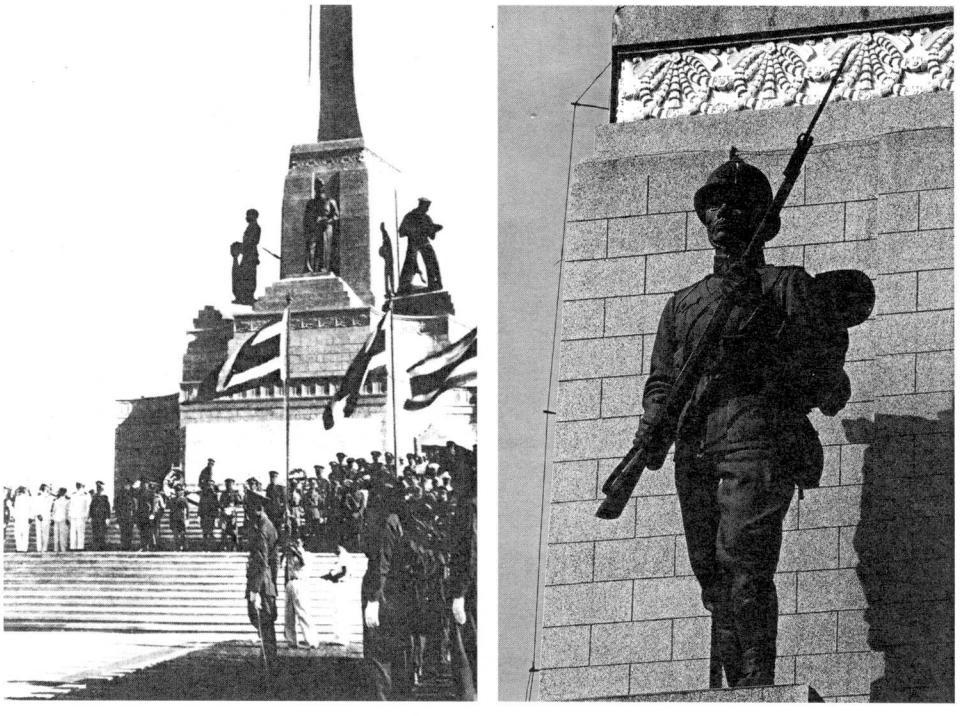

ภาพที่ 11 อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ ออกแบบโดยหม่อมหลวงปุ่ม มาลากุล สร้างขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2484-85 ผนังตั้งแต่ฐานชั้นที่สองขึ้นไปมีการทำผิวตกแต่งให้ดูราวกับแผ่นหิน ล้อกับผนังหินจริงในส่วนฐานชั้นแรก

ที่มา : ภาพซ้าย จาก ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, **จากสยามเป็นไทย : นามนั้นสำคัญไฉน?** พิมพ์ครั้งแรก, กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์มติชน, 2548, 30; ภาพขวา จาก วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, **ชีวิตและงานของอาจารย์ศิลป์ พีระศรี**, Bangkok, SITCA Investment&Securities Public Company Limited, 112.

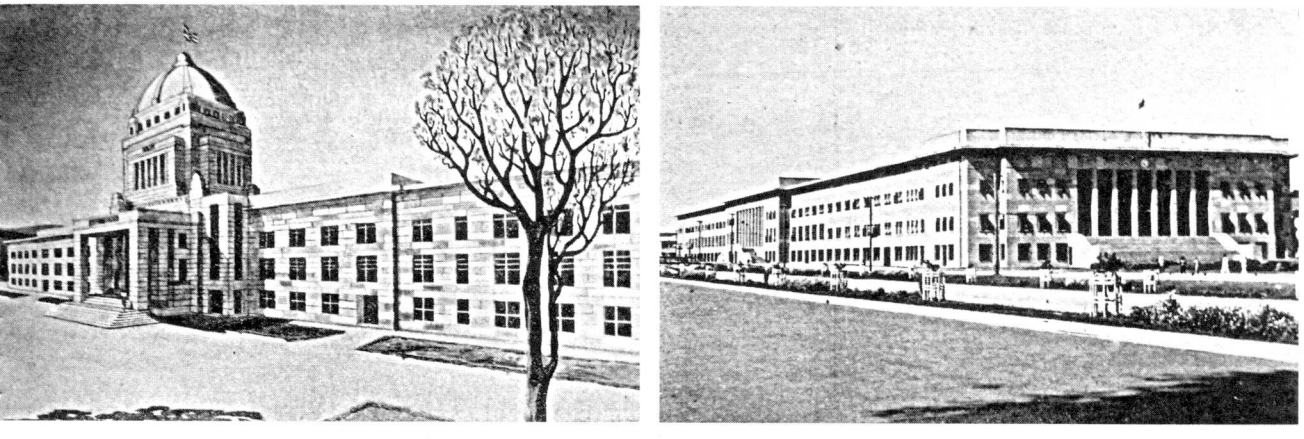

ภาพที่ 12 "ฉะเพาะผนังภายนอกด้านออกถนนราชินี ให้ถือปูนชนิดล้าง ขีดเส้นทำเป็นแผ่นๆ ตามขนาดต่างๆ ดังในแบบ" พระสาโรชรัตนนิมมานก์ ระบุไว้ในรายการก่อสร้างอาคารศาลฎีกา

ซ้าย ลายการบุหินเป็นแผ่นๆ ปรากฏตั้งแต่ในแบบร่างขั้นต้นของอาคารศาลฎีกา

ขวา อาคารศาลฎีกาด้านออกถนนราชินี สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2486

ที่มา : กระทรวงยุติธรรม, **วัฒนธรรมทางการศาล**, ม.ป.ท. : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2486.

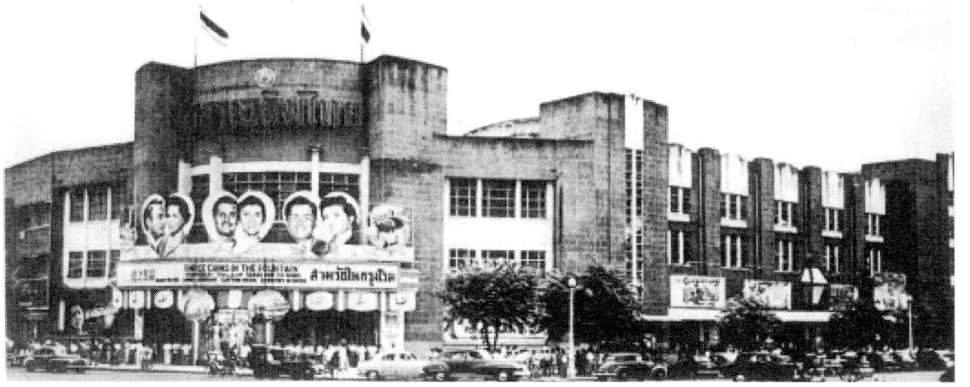

ภาพที่ 13 อาคารโรงหนังเฉลิมไทย เป็นอาคารเพียงหลังเดียวบนถนนราชดำเนินกลางที่สร้างเสร็จในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้วยังคงมีการทำผนังหินเทียมประดับอาคาร อาคารที่สร้างเสร็จหลังสงครามฯ โดยส่วนใหญ่ เช่น อาคารธนาคารออมสิน ไม่มีการทำผนังให้ดูเป็นหินอีกต่อไป

ที่มา : Christiani & Nielsen (Thai) Limited, **ครบรอบ 50 ปีในประเทศไทย**, 30 และ Christiani & Nielsen (Thai) Limited, **60 YEARS IN THAILAND**, 21.

หยุดลงชั่วคราวในช่วงสงครามฯ แต่เมื่ออาคารเหล่านี้ได้ถูกสร้างต่อให้แล้วเสร็จภายหลังสงครามฯ กลับถูกสร้างขึ้นเป็นผนังเรียบฉาบปูนทาสีเฉยๆ ผิดแผกไปจากผนังหินเทียมที่พึ่งนิยมทำกันมาก่อนหน้า ทั้งนี้มีข้อยกเว้นก็แต่เพียงอาคารโรงหนังเฉลิมไทยเพียงหลังเดียวเท่านั้นที่ยังคงมีการทำผนังเป็นแบบหินเทียม ส่วนอาคารอื่นๆ ที่เสร็จหลังสงครามฯ ไม่ว่าจะเป็น อาคารธนาคารออมสิน และอาคารอื่นๆ ตรงหัวมุมถนนสี่แยกคอกวัว ล้วนทำผนังภายนอกเป็นแบบฉาบปูนเรียบทาสีทั้งสิ้น

ปรากฏการณ์เช่นนี้ ในแง่หนึ่ง จึงดูเหมือนว่าแนวความคิดการทำหินปลอม เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในสถานการณ์เฉพาะอย่างในช่วงประมาณปี 2483-2488 เท่านั้น ส่วนความจริงที่ว่า มีสถาปนิกหลายท่านได้หันไปใช้ผนังหินเทียมในงานออกแบบของพวกเขาในช่วงเวลาใกล้ๆ กันนี้ ก็เป็นอีกนัยหนึ่งว่า การแต่งหน้าอาคารเป็นหินไม่ใช่ความนิยมชมชอบส่วนบุคคล ไม่มีสถาปนิกท่านใดในบรรดา 3 ท่านที่กล่าวมานี้ เคยตกแต่งผนังอาคารก่อนปี พ.ศ. ๒๔๘๓ และภายหลังสงครามครั้งที่ 2 ของพวกเขา ให้ดูราวกับหิน

นี่จะนับเป็นอะไรเล่า หากไม่กล่าวว่า ปรากฏการณ์ทางสถาปัตยกรรมแบบแปลกๆ นี้ เกิดขึ้นในช่วงเวลาเฉพาะ ... เฉพาะอย่างมีนัยยะอย่างยิ่ง ... มันเกิดขึ้นด้วยเหตุผลใดเหตุผลหนึ่ง (หรือมากกว่า) ภายใต้บรรยากาศแห่งสงครามฯ

ขณะที่ยังไม่มีหลักฐานโดยตรงจากสถาปนิกผู้ออกแบบที่บ่งบอกจุดประสงค์ของการทำผนังเช่นนี้ ผมอยากลองเสี่ยงให้คำอธิบายดูสักหน่อย ว่าทำไมปรากฏการณ์แปลกๆ ทางสถาปัตยกรรมที่ผนังอาคารราชดำเนิน จึงเกิดขึ้นในช่วงนั้น เวลานั้น และมันมีความหมายอย่างไร

เพื่อให้ง่ายต่อการอธิบาย ผมขอเริ่มด้วยการกันคำอธิบายที่ไม่น่าจะใช่ออกไปเสียก่อน

ความจำเป็นต้องตกแต่งพื้นผิวอาคารภายนอกด้วยลายก่อหินบุหินเช่นนี้ คงไม่ได้เป็นไปเพื่อเพิ่มความทนแดดทนฝน (Weathering) ให้กับผนังอาคารแต่อย่างใด เพราะหากมันทำขึ้นด้วยเหตุผลดังกล่าว มันควรจะมีการทำให้ครบหมดถ้วนทั่วทุกด้าน แต่ความจริงก็คือที่ผนังด้านหลังอาคารราชดำเนินกลางและตึกไปรษณีย์กลางบางรักนั้น กลับทำขึ้นเป็นผนังฉาบปูนเรียบเฉยๆ

หากการทำผนังฉาบปูนให้ดูเหมือนหิน ไม่ได้เป็นการทำไปเพื่อประโยชน์ใช้สอยสร้างการกันแดดกันฝนให้กับผนัง เราจะอธิบายมันด้วยเหตุผลใด?

ต้องเข้าใจด้วยว่า การใช้หินประดับผนังอาคาร ไม่เป็นที่นิยมในสยามมาก่อนปี พ.ศ. 1850 แม้จะกล่าวได้ว่าสถาปัตยกรรมในสยามมีพัฒนาการที่ต่อเนื่องมาจากสถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมร ซึ่งใช้หินเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้างอาคาร แต่การก่อหินอย่างงานสถาปัตยกรรมเขมรก็ไม่ใช่อิทธิพลที่ช่างสยามรับมาพัฒนาต่อเลย แม้จะมีการใช้หินในการก่อสร้างอาคารในสยามมาแต่ไหนแต่ไร แต่ก็เป็นการใช้หินเฉพาะในส่วนของฐานราก หรือไม่ก็ใช้เป็นวัสดุก่อผนังที่สุดท้ายแล้วมีการฉาบปูนปิดทับอีกชั้นหนึ่ง เราแทบจะไม่เคยเห็นการใช้หินมาประดับอาคารอย่างตั้งใจโชว์อวดเนื้อหินมาก่อนกึ่งกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เลย

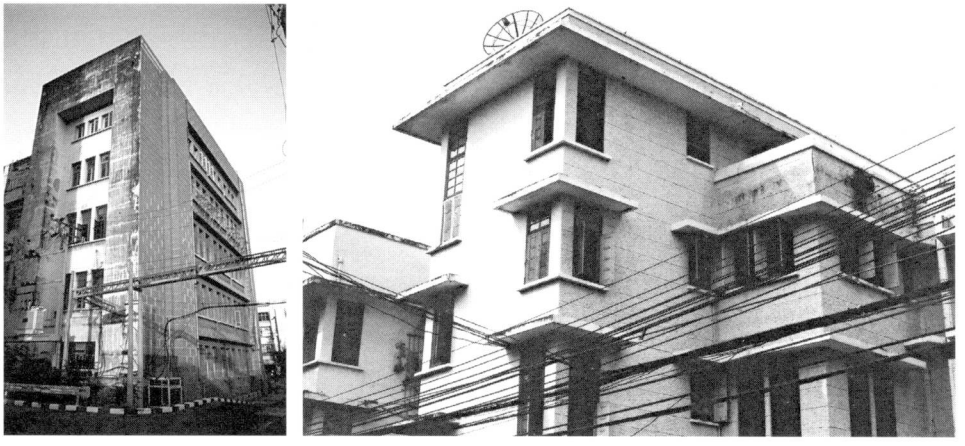

ภาพที่ 14 "ด้านหลัง" ของตึกไปรษณีย์กลาง (ซ้าย) และ "ด้านหลัง" ตึกแถวราชดำเนิน (ขวา) เป็นผนังฉาบปูนเรียบทาสีเฉยๆ

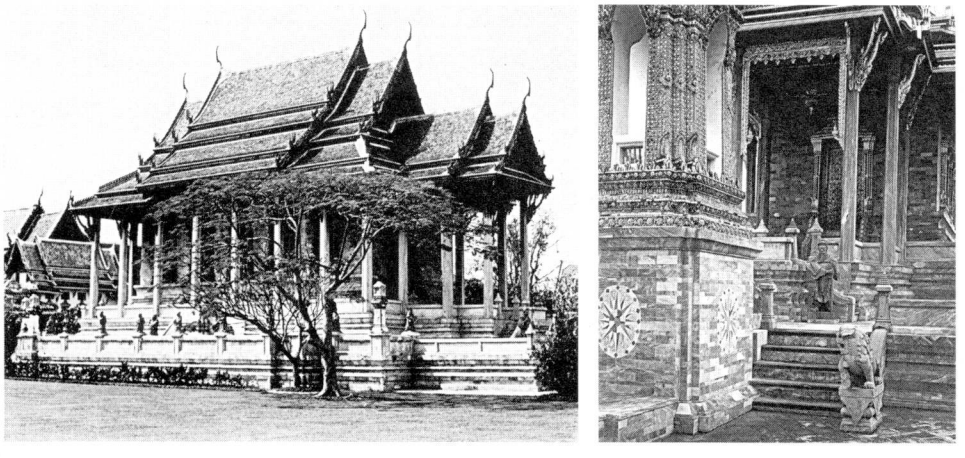

ภาพที่ 15 "หินอ่อน" ที่พระอุโบสถพระพุทธรัตนสถานในพระบรมมหาราชวัง ที่หม่อมราชวงศ์แน่งน้อย ศักดิ์ศรี ระบุว่าเป็นอาคารหลังแรกที่มีการใช้หินอ่อนในการบุผนัง

ที่มา : ภาพล่าง จาก Naengnoi Suksri, **Palaces of Bangkok : Royal Residences of the Chakri dynasty**, London, Thames and Hudson, 1996, 80.

การรับอิทธิพลจากต่างชาติในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและนโยบายการหยิบยืมทางวัฒนธรรมของพระองค์ ส่วนหนึ่งได้สร้างความนิยมการใช้หินในงานสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะใช้เป็นวัสดุบุผนัง อาจารย์แน่งน้อย ศักดิ์ศรี กล่าวว่าอาคารหลังแรกที่มีการบุผนังด้วยหินอ่อน เพื่อแสดงถึงความมี "อารยะ" ทางอาคาร คือพระอุโบสถพระพุทธรัตนสถานในพระบรมมหาราชวัง ที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394-2411) ที่เสาและผนังด้านนอกของอาคารดังกล่าวถูกบุด้วยหินอ่อนสีเทาเข้ม[35]

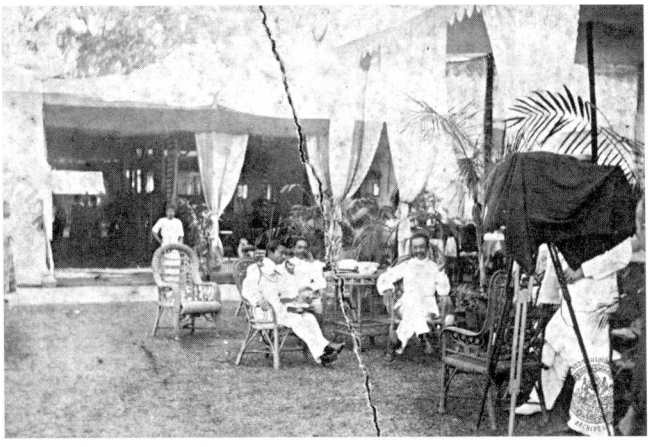

ภาพที่ 16 โครงสร้างผนังก่ออิฐที่วัดเบญจมบพิตร ถูกก่อขึ้นรอการปะผิวด้วย "หินอ่อน" เบื้องหน้าคือเหล่าไพร่นั่งกับพื้น แต่งกายนุ่งผ้าหยักรั้ง ตามวิถีชีวิตของตนในสมัยรัชกาลที่ 5 ขณะที่ในงานเดียวกัน เชื้อพระวงศ์และขุนนาง ประทับนั่งบน "เก้าอี้" และทรงแต่งกายด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์อย่าง "ศิวิไลซ์"

ที่มา : หจช.

ภาพที่ 17 ส่วนหนึ่งของภาพความศิวิไลซ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 รถยนต์ "นำเข้า" ถ่ายคู่กับ พระที่นั่งอนันตสมาคม หรือ "พระที่นั่งนำเข้า" ที่ชิ้นส่วนประกอบอาคารด้วยหินอ่อนทั้งหมดทำเสร็จสรรพมาจากอิตาลี แล้วขนมาประกอบกันที่กรุงเทพ

ที่มา: หจช.

การบุหินอ่อนบนผนังอาคารเพื่อทำให้อาคารแลดูทันสมัย ยังพบได้ในอาคารอีกหลายหลังที่สร้างขึ้นในรัชสมัยถัดมาของพระบาทพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411–2450) แต่มีอาคารสำคัญ 2 หลังที่น่ากล่าวถึงในที่นี้ หลังแรกคือ อุโบสถวัดเบญจมบพิตร (พ.ศ. 2442) หรือที่เรียกกันติดปากตั้งแต่ปีแรกๆ ที่สร้างเสร็จตามลักษณะเด่นของมันว่า "อุโบสถหินอ่อน" Erik Seidenfaden กล่าวถึงอุโบสถหินอ่อนหลังนี้ในปี พ.ศ. 2471 ว่า เป็นตัวอย่างสถาปัตยกรรม "โมเดิร์น" ของสยามที่ดีที่สุด[36] ผนังของพระอุโบสถหลังนี้บุด้วยหินอ่อนสีขาวจากอิตาลีทั้งภายนอกและภายใน อาคารที่น่ากล่าวถึงอีกหลังหนึ่ง คือ พระที่นั่งอนันตสมาคม สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2459 พระที่นั่งฯ หลังนี้ออกแบบโดยทีมสถาปนิกชาวอิตาเลี่ยน ชิ้นส่วนประกอบอาคารต่างๆ นั้น สั่งทำตามแบบเสร็จสรรพมาจากอิตาลี แล้วขนย้ายมาประกอบที่กรุงเทพฯ Maurizio Peleggi ระบุว่า หินอ่อนและหินแกรนิตซึ่งเป็นวัสดุหลักที่ใช้ก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมนำมาจากเหมืองหินในเมือง Genoa, Turin, Milan and Carrara[37]

ตัวอย่างการใช้หิน "นำเข้า" ของอาคารสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งสองหลังที่กล่าวมานี้สะท้อนให้เห็นอะไร หากมิใช่ความคลั่งไคล้ในคุณค่าและความงามของหินมีค่าจากต่างประเทศ การเลือกใช้หิน "นอก" ที่ต้องนำเข้า ถึงขนาดต้องขนข้ามน้ำข้ามทะเลมาจากดินแดนอันไกลโพ้น เป็นไปเพื่อแสดงสถานะความศิวิไลซ์ของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงสร้างว่าทรงมีอาคารใช้งานที่ดูโอ่อ่าสวยงาม ประดับด้วยหินมีค่ามีราคา อย่างที่นิยมใช้กันในราชสำนักของประเทศแถบยุโรป[38]

การแต่งหน้าอาคารให้ดูดีมีสง่าขึ้นด้วย "หินนอก" อย่างที่ทำกันมาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ดังกล่าว ไม่ใช่อะไรที่ไม่เหมือน การแต่งผิวหน้าอาคารริมถนนราชดำเนินกลางด้วย "หินเทียม" มันคือวิธีการแต่งองค์ทรงเครื่องเพิ่มคุณค่าให้อาคารแลดูมีสง่าราศีขึ้น อย่างที่ฝรั่งเรียกว่า Architectural Propriety

ผมควรแทรกตรงนี้เพื่อป้องกันการเข้าใจผิดว่าสถาปนิกถนนราชดำเนินไปหยิบยืมวิธีการแต่งหน้าอาคารด้วยหินของอาคารสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาใช้กับอาคารราชดำเนิน แน่นอนว่ามันไม่ใช่ผลผลิตของการลอกเลียนแบบการปะหินของอาคารในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ยกมากล่าวอ้างแต่อย่างใด "รูปแบบ" อาคารถนนราชดำเนินไม่ใช่เป็นความสืบเนื่องอย่างตรงไปตรงมาจากสถาปัตยกรรมสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ความจำเป็นในการแสดงออกซึ่งความศิวิไลซ์ ที่ส่วนหนึ่งถูกแสดงออกด้วยการแต่งหน้าอาคารให้ดูมีสง่าราศีขึ้นต่างหาก ที่ชนชั้นนำทั้งสองสมัยเห็นพ้อง (ซึ่งก็ไม่จำเป็นอีกว่าต้องให้อิทธิพลแก่กัน) ว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่องานสถาปัตยกรรมในยุคสมัยของพวกเขา

เมื่อรัฐบาลคณะราษฎรเห็นความจำเป็นในการแสดงออกซึ่งความศิวิไลซ์ทางอาคาร รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบโมเดิร์นในยุโรปที่เรียบเกลี้ยงละทิ้งการประดับประดา จึง *ไม่เพียงพอ* ต่อการแสดงความมีอารยะในแบบที่ต้องเพิ่มการแต่งหน้าอาคารลงไปอีกชั้นหนึ่ง ความน่าฉงน

สนท์เท่ห์ของสถาปัตยกรรมบนถนนราชดำเนิน ก็คือว่า มันรวมความต้องการที่ขัดแย้งทั้งสองเข้าไว้ด้วยกัน เพราะขณะที่มันยืมรูปแบบรูปฟอร์มของสถาปัตยกรรมแบบโมเดิร์นเพื่อแสดงออกถึงความก้าวหน้าทันสมัยตามรสนิยมสากลในยุคนั้น แต่ขณะเดียวกัน ก็จำเป็นต้องแสดงออกถึงความมีอารยะในแบบที่ต้องมีการตกแต่งประดับประดาให้อาคารดูดีมีสง่าขึ้นด้วยเช่นกัน

กล่าวในแง่นี้ การเพิ่มพื้นผิวตกแต่งลงไปเพื่อทำให้อาคารดูราวกับว่าทำจากหิน จึงได้*หักล้าง* หลักการสำคัญของสถาปัตยกรรมแบบโมเดิร์นที่เน้นความเรียบเกลี้ยงลง

เราจะเข้าใจการออกแบบก่อสร้างที่ดูไม่ค่อยเป็นไปตามสามัญสำนึกเช่นนี้ ก็ต่อเมื่อเข้าใจประเด็นคำถามเรื่อง "การสร้างชาติสร้างความมีอารยะ" อันเป็นประเด็นที่รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้ความสำคัญอย่างยิ่งในช่วงที่มีการก่อสร้างถนนราชดำเนินกลาง

หากพฤติกรรมในแบบที่ทางการเห็นว่าศิวิไลซ์ สามารถสื่อได้ด้วยการลุกขึ้นมาแต่งกายให้เรียบร้อยดูดีมีระเบียบ หลักการอันเดียวกันนี้ก็คงถูกนำมาใช้ในกระบวนการสร้างสรรค์ทางสถาปัตยกรรมในยุคเดียวกัน ด้วยการแต่งผิวหน้าอาคารลงไปอีกชั้นหนึ่ง แม้ว่าการทำอะไรอย่างนั้นจะขัดแย้งกับหลักการทั่วๆ ไปของสถาปัตยกรรมแบบโมเดิร์นใน ค.ศ. 1930-1940 ก็ตาม

แม้จะกล่าวได้ว่าการใช้ "หินแท้" กับการใช้ "หินเทียม" ในอาคารทั้งสองสมัย เป็นการทำที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือเพื่อสร้างความมีสง่าราศีให้กับอาคาร แต่เหตุผลในการ "เลือกใช้วัสดุ" ซึ่งเป็นการตัดสินใจที่มีพื้นฐานมาจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจของประเทศที่ต่างกันไปในแต่ละกรณีนั้น จะชี้ให้เห็นถึงนัยยะความหมายที่แตกต่างกันของอาคารทั้งสองสมัยได้เป็นอย่างดี

นับตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา การหยิบยืมวัฒนธรรมตะวันตกเป็นไปอย่างกว้างขวางและถือเป็นเรื่องสำคัญต่อการพัฒนาเมือง สถาปนิก ศิลปิน และ วัสดุ "นอก" ถูกเชิญและนำเข้ามาจากต่างประเทศเพื่อสร้างความศิวิไลซ์แบบตะวันตกให้กับสยาม การหยิบยืมวัฒนธรรมแบบนี้ แม้ต้องใช้งบประมาณมโหฬารเพียงไร ราชบัลลังค์ที่มั่งคั่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตอบสนองได้อย่างเพียงพอ[39] อย่างไรก็ดี ฐานะทางเศรษฐกิจของสยามเริ่มประสบความไม่มั่นคงภายหลังรัชสมัยของพระองค์ โดยเฉพาะตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เรื่อยมา เศรษฐกิจของประเทศก็ประสบปัญหาลุ่มๆ ดอนๆ และทรุดหนักลงในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในปี พ.ศ. 2473 สยามประสบภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องดำเนินนโยบายตัดงบประมาณรายจ่ายของรัฐบาล ต้องลดเงินเดือนข้าราชการ และเลิกจ้างผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศ ตลอดจนต้องเก็บภาษีเพิ่ม เช่น ภาษีขาเข้าและภาษีเงินเดือน อย่างไรก็ตาม นโยบายแก้ปัญหาดังกล่าวกลับไร้ผล ความล้มเหลวในการ